

АСАБЛІВАСЦІ ЎВАСАБЛЕННЯ АНТЫЧНЫХ ВОБРАЗАЎ У ЛІРЫЦЫ МАКСІМА ТАНКА 80 – 90 гг.

Вобразы антычнай міфалогіі даўно і трывала ўвайшлі ў сістэму вобразаў нацыянальных літаратур і культур, што сведчыць аб адзінай еўрапейскай культурнай прасторы, у якой мы існуем. І, нягледзячы на старажытнасць дадзеных з'яў мастацтва, яны працягваюць бытаваць у літаратуры, але не проста слепа запазычваюцца паэтамі і пісьменнікамі, а перерапрацоўваюцца, уключаюцца ў новы кантэкст і набываюць новае жыццё, новае гучанне.

Выкарыстанне антычных вобразаў і сімвалаў у беларускай паэзіі ХХ стагоддзя – з'ява заканамерная. Усё гэта сведчыць аб тым, што беларуская літаратура стала неад'емнай часткай еўрапейскай культуры, пры гэтым выкарыстанне такіх вобразаў-сімвалаў не пазбаўляе нашу літаратуру нацыянальнай своеасаблівасці, хутчэй, гэта робіць яе зразумелай і даступнай для носбітаў іншых культур, што надаецца нам важным у святле працэсаў глабалізацыі, якія адбываюцца ў сучасным мультыкультурным грамадстве.

Менавіта ў гэтым заключаюцца прычыны, якія прымушаюць нас звярнуцца да асаблівасцей увасаблення антычных вобразаў, выкарастаных Максімам Танкам у вершах, якія былі створаны ў 1983 – 1995 гг.

Максім Танк з'яўляецца вядомым беларускім паэтам, які ўсю сваю творчую спадчыну прысвяціў беларускай культуры, народу, Радзіме. У яго паэзіі можна знайсці мноства універсальных культурных кодаў (антычных, біблейскіх і інш.), якія дапамагаюць яму растлумачыць самога сябе свету, а праз самога сябе – і свой народ, і сваю Радзіму. Гэта вельмі важны момант, таму што сваю місію як паэта ён бачыць і ў тым, каб «... з іншамоўцам – песнямі // роднымі абмяняцца» [2, с. 296].

Што тычыцца непасрэдна антычных вобразаў-сімвалаў у творчасці Максіма Танка, то самым частотным з іх у вершах апошняга перыяду з'яўляецца вобраз **Парнаса**. Дарэчы трэба адзначыць, што гэты вобраз у канцы ХХ стагоддзя цалкам укараніўся ў беларускую літаратуру, набыў свае асаблівасці, аб чым сведчаць такія творы, як ананімная паэма «Тарас на Парнасе», вершы Сімяона Полацкага і інш.

Максім Танк, кажучы пра Парнас, традыцыйна суадносіць яго з вобразам гары – месцам пражывання муз і паэтаў. Так, у вершы «Калісьці на ядлаўцовым кійку-скакуне...» (1984 г.) паэт, падкрэсліваючы мужыцкае паходжанне свайго лірычнага героя, малюе свой шлях на Парнас (у паэзію) як сватаўство да парнаскай німфы: «*Потым на спрацаваным мужыцкім Пегасе – // У сваты да німфы парнаскай*» [2, с. 14]. А ў вершы «*Хоць асцерагаўся я...*» (1990г.) Парнас прадстае перад чытачом як месца, дзе можна згубіць сяброў: «*Хоць асцерагаўся я, прызнацца, // Стрэцца з*

Піфіяй, ды, у яе кра// Будучы, асмеліўся спытацца: // Што мяне наперадзе чакае?// - У карчме, - сказала, - сяброў знойдзеш.// - На Парнасе – іх паразгубляеш» [2, с. 255]. Цяжкасці ўзыходжання на Парнас падкрэсліваюцца і ў вершы «Вось каб меў іх, калі быў...» (1993г.). Тут перад намі ўзнікае вобраз паэта, які знаходзіцца на вяршыні славы, які аблашчаны багамі (уладай), але пры гэтым запозненыя ласкі і дары не прыносяць яму задавальнення. Гэта магло б цешыць паэта-пачаткоўца, тады б «... у хлапечыя леты// Не лічыла б абузай// Маіх першых прызнанняў// Ветравейная муза» [2, с. 276]. Менавіта таму запозненыя лаўры не радуюць і «лаўровы вянок» з лёгкасцю перадаецца ў стойла Пегасаў.

Акрамя прыведзеных вышэй значэнняў, у вершы «Вы, пэўна, зналі...» (1993г.) узнікае вобраз падпольнага Парнаса, які сведчыць аб складанай літаратурнай сітуацыі ў краіне таго часу і намякае на прыналежнасць паэта да другой (неафіцыйнай) літаратуры. Ну і зусім у сатырычным святле паўстае перад чытачом Парнас у вершы «Увага» (1994г.), дзе размова ўжо ідзе пра перыяд «*глабальнага краху бязбожнага сацыялізму*» і «*трыумфальнай рэстаўрацыі ўсіх мошчаў капіталізму*», калі Парнас пераўтвараецца ў гандлёва-лаўку ці то ў рамесную майстэрню, якая «*па ўмераннай цане// пастаўляць будзе...// Партыі высакаякасных// Данатонных убораў...// Каі жыве бізнес!*» [2, с. 300].

Такім чынам, антычны вобраз цяжкадаступнага, але выдатнага жылля паэтаў і муз трансфармуецца ў лірыцы Максіма Танка спачатку ў месца, куды зачынены шлях мужыцкаму паэту, дзе спачываюць на лаўрах аблашчаныя ўладай паэты і дзе, хутчэй за ўсё, няма месца сапраўднай творчасці. Менавіта таму і спадарожны Парнасу вобраз паэтычнага натхнення – крылаты Пегас – таксама знаходзіць зніжаныя рысы. Напрыклад, паэт выкарыстоўвае ў дачыненні да гэтага вобраза эпітэт мужыцкі, потым ставіць назоўнік Пегас у множны лік (тым самым дэманструючы прыраўнанне натхнення), а затым і зусім змяшчае гэтых крылатых коней у стойла і ў фінале прапануе ім пакаштаваць лаўровы вянок.

Распрацоўвае ў сваіх вершах Максім Танк і яшчэ адзін папулярны культурны матыў – матыў жыцця як падарожжа, паломніцтва, чаму спрыяе згадка гамэраўскага героя Адысея.

Падарожжа (жыццё) лірычнага героя Максіма Танка спалучана з яго паэтычнымі пошукамі. У вершы «Я сам вінават» (1985г.) аўтар персаніфікуе вобраз Паэзіі (што падкрэсліваецца выкарыстаннем вялікай літары) і параўноўвае яе з выдатнагалосымі сірэнамі, якія завабліваюць вандроўцаў да сябе на востраў. Але, у адрозненне ад гамэраўскага Адысея, лірычны герой Максіма Танка не змог, ды і не хацеў прырэчыць такому клічу: «*Я сам вінават, // Што трапіў да цябе// Ў палон, Паэзія, // Што ў свой час, // Як Адысеевы валацугі, // Не заляпіў свае вушы воскам, // Каб не*

чуць твой снеў *сірэны*» [2, с. 42]. Атрымліваецца, што абраны героем (паэтам) шлях абсалютна усвядомлены, герой гатовы да цяжкасцяў, якія пільнуюць яго на гэтым шляху. Заўважым, што, з аднаго боку, аўтар свайго героя параўноўвае з гамэраўскім Адысеем (матыў падарожжа), з другога боку, супрацьпастаўляе яму (танкаўскі герой не пазбягае перашкод з дапамогай хітрасці або дапамогай багоў, а мае намер імкнуцца да іх, каб пераадольваць).

Вобраз «валацугі-Адысея» ўзнікае і ў больш познім вершы «Вяртанне» (1988г.), дзе матыў вяртання на радзіму збліжаецца з матывам вяртання блуднага сына. У вершы ўзмацняецца тэма адзіноты лірычнага героя, які шмат гадоў таму пакінуў родны дом і, вярнуўшыся пасля доўгіх блуканняў, аказваецца незнаёмым сярод знаёмых – аблокаў, дыму, грому: «*Няўжо няма нікога, // З кім тут рос? // Стаю ля стусці, // Спынены надзеяй: // Мо раптам // Выбяжыць з дварышча лёс, // Пазнаўшы // Валацугу-Адысея*» [2, с. 135].

Паступова ўзнёслы вобраз вандроўцы-Адысея зніжаецца, што можна заўважыць ва ўрбаністычным вершы «Звычайны дзень» (1993г.), дзе лірычны герой Максіма Танка з неабсяжных прастораў, з высокага Парнаса трапляе ў горад, дзе відэчна адчуваецца трывога, недасканаласць існавання. Тут зноў з'яўляюцца антычныя вобразы, але і ў іх існаванні адчуваецца дысгармонія: «*Як Цыклоп, // На вуліцы ліхтар подслепаватым вокам // Шукае Адысея, // Які вітрыны з хлебам...*» [2, с. 275].

У позняй лірыцы Максіма Танка даволі часта выкарыстоўваюцца антычныя вобразы, звязаныя з тэмай смерці (Сцікс, Харон, Эрэб). Менавіта ў апошнія гады жыцця паэт перажыўшы шмат страт, востра адчуваў гэтую тэму. Ён задаецца пытаннем аб выніках пражытага жыцця, аб яго значнасці і наступствах, якія вьзначацца толькі пасля таго, як чалавек прайдзе ў царства мёртвых.

Традыцыя Сцікс з'яўляецца мяжой паміж светам мёртвых і жывых, і сам працэс пераходу сімвалізуе нейкае прысвячэнне, адкрыццё новага, нязведанага, вечнага. І Максім Танк падтрымлівае гэтую традыцыю ў вершы «Пакуль Феміда» (1989г.) («*Каб перадаць сваім сябрам // За Сціксам // Аб выніках. // Бо трэба ж ведаць ім, // Ці варта зноў // На гэты свет вяртацца*» [2, с. 173]), «*Хоць асцерагаўся я, прызнацца...*» (1992г.) («*А калі маўклівы Сцікс прайдзеш – // Тайны заповітныя пазнаеш*» [2, с. 255]), «*Як жа так сталася гэтак...*» (1995г.) («*Мы пакляліся разам // Бурны Сцікс пераходзіць...*» [2, с. 345]).

Звяртае на сябе ўвагу, што згадка Сцікса часам суседнічае з вобразам Феміды. І тут паэт па-новаму стварае вобраз багіні: яе меч перастае быць прыладай правасуддзя, ператвараючыся ў прыладу ката, павязка на яе вачах ужо не азначае бесстаронні суд, а падкрэслівае слепату, якая не дазваляе вяршыць суд справядліва («*Дзе знойдзеш ты суд справядлівы, //*

Калі ў руках Феміды – цяжкі// Катоўскі меч з вагой фальшывай, // А зрок – заслонены павязкай» [2, с. 215]).

Пазначаная раней тэма смерці ўзмацняе гучанне ў лірыцы Максіма Танка і іншых тэм, якія характарызавалі яго час. Не застаўся паэт безуважным да атамнай катастрофы ў Чарнобылі. Ён перажываў яе і як асабістую трагедыю, і як трагедыю свайго народа. Мы ўжо згадвалі, што разам з антычнымі культурнымі кодамі паэт карыстаецца і іншымі, напрыклад, старазапаветнымі. У святле пазначанай праблемы хочацца адзначыць, што паэт параўноўвае гэтую тэхнагенную катастрофу з гісторыяй старазапаветнага Садома: *«Бо нат// Калі нашэнціла нам// У Дзень Гневу// Ўслед за Лотам// Выбрацца з Садома// І ўцячы за трыдзець зямель, // Нябес, вякоў, -// Зноў трапілі ў другі Садам -// Чарнобыль» [2, с. 287].* Праводзячы паралель паміж Садомам і Чарнобылем, паэт ўскладае адказнасць за гэтую бяду на чалавека.

Згадвае ў сваёй лірыцы Максім Танк і такіх антычных багоў і герояў, як Зеўс, які трансфармуецца ў яго паэзіі ў дзяржаўнага дзеяча, начальніка, ад волі якога залежыць лёс паэта (*«Оду Зеўсу аднойчы я склаў.// Той, расшчодрыўшыся, загадаў// Лаўрэатам мяне аовясціць» [2, с. 36]*); Праметэй, чый маналог ператвараецца ў абвінавачваючую прамову чалавеку, які не змог добра скарыстацца тым дарам, які стаў прычынай вечных пакут героя (*«Чаму маўчыш?// Скажы, няўжо дарма я// Тысячагоддзі ў пустах паміраю.// І мой агонь, // Вам дзізены, гаротным, // Для свету стаў пагрозай смяротнай?» [2, с. 76]*); Сізіф, якому паэт відавочна сімпатызуе, супрацьпастаўляючы багам, якія яго пакаралі, але пра якіх забыліся, у адрозненне ад працаўніка-Сізіфа (*«А пакараны імі вечнай працай// Нейкі там Сізіф// Усіх перажыўе іх» [2, с. 147]*) і інш.

Такім чынам, у лірыцы Максіма Танка знайшла сваё адлюстраванне еўрапейская літаратурная традыцыя, узыходзячая да антычнасці: у вершах са зборнікаў *«Збор галосся», «Мой каўчэг», «Errata»* і іншых, створаных у перыяд з 1983 па 1995 гг., утрымліваецца больш за 40 вобразаў і сімвалаў антычнай міфалогіі і культуры. Яны сталі арганічнай з'явай у кантэксце танкаўскай паэзіі, адаптаваліся да беларускай культуры і, нарэшце, нават набылі нацыянальныя рысы. І гэта дало права нашаму паэту, хоць і з доляй іроніі, казаць аб сваім лірычным героі, ставячы яго ў адзін шэраг з міфалагічнымі і гістарычнымі героямі: *«Некалі нейкі гісторык, // Філософ, // Разважаючы аб чалавечых // недахопах, // Успомніўшы пра слабасць // Пяты Ахілеся, // пра няўтольную прагнасць // Мідаса да золата, // пра цягу Калумба // Да вар'яцкіх вандровак, // пра захопленне Каперніка // Зьянем зор, -// Напэўна не абміне сказаць // І пра мой недахоп – // Пісанне вершаў» [2, с. 150].*

Літаратура

1. Лосева И.Н., Капустин Н.С., Кирсанова О.Т., Тахтамышев В.Г. Мифологический словарь. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997г. – 576 с.

2. Танк, М. Збор твораў. У 13 т. Т.6. Вершы (1983 0 1995) /Максім Танк; НАН Беларусі. Ін-т мовы і літаратуры імя Я.Коласа і Я.Купалы; рэд. тома В.П.Жураўлеў; падрыхт. тэкстаў і камент. Т.У.Мархель. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – 454с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ